

bidegileak

Estibalitz Robles-Arangiz (1944-1993)

Egilea:

JOXEMARI IRIONDO

Hamaikagarrena eta uzkurrumea

Beskoitze ingurumarietako galsoroak horitzen hasteke zeuden artean, eta artalandareak ez zuen lurra estali, San Pedrotarako asko falta zen-eta. Kukuak aldian behin ku-ku kantatzen zuen beheko hariztian bere kumeen zeregin denak txantxangorri apalari utzita. Udaberria aurrera zihoan, eta urteko egunik luzeenak laster helduko ziren.

Goiz hartan sekulako mugimendua zegoen Normandiako izpazterretan: Eisenhower jeneralaren armadako aliatuak lehorreratzea erabaki baitzuten bi hilabeteen borrokan gogor egin ondo-

ren. Egun seinalatu hura 1944ko ekainaren 4. eguna zen, hain zuzen.

Lapurdiko Beskoitzen, Robles-Arangiz Bernaolatarren familian ere, sekulako joan-etorria zegoen, Normandiatik zetozen albisteak alde batera utzita. Neska-mutikorik ttikienak auzora bidali zituzten olgetara, edo bakea eman zezaten, agian. Eta hamaikagarren haurridea jaio zen *Leku-eder* baserrian. Pozik hartu eta ospatu zuten, zinez, nola gurasoek

Estibalitz Robles-Arangiz (1944-1993).

Sorterria «...Beskoitze maitetik urrun bizi ezin...».

hala senide zaharragoek ere. Asko ziren etxean, bai, baina hamar hazten diren tokian hamaika ere hazi zitezkeela-eta «gurean inor ez dago soberan, ez horixe!» esan zuten, harro asko. Izan ere, oso gauza gutxiarekin eta larre motzean bizitzen ikasi eta ohituta zegoen familia haundi hura. Gauzak erraz konta-

tzen dira denbora joan eta gero, baina momentu zail eta estualdi larri asko pasatu behar izan zuten urteetan zehar.

Eta haien etxean ohitura eta legezko zenez, aurretik etorri zirenei bezalaxe, euskal izena jarri zioten haur jaioberriari: *Estibalitz*, hain zuzen. Gero *Estitxu* esateko ohitura hartu zuten etxean eta auzoan. Eta deitura horrekin ezagutu genuen guk ere, han-hor-hemen kantari hasi zenean. Horrelaxe egingo dut nik ere gaur haren aipamena egin behar dudanero.

Familiako seme-alaba zaharrenak Bilbon, Begoñako Zurbaran auzoan, jaio ziren, hantxe bizi izan baitziren aitamak. Eta gero azkenengo bi-hiru senideak, Bidart eta Beskoitzen etorri ziren mundura. Izan ere, gerra etorri zenean faxistek etxea hartu eta dena kendu zieten eta ezer gabe utzi. Eta iheska joan behar izan zuten, behin eta berriz, euskaltzale

Leku-eder. Estitxuren jaiotetxea.

eta abertzale izatea beste pekaturik ez bazuten ere. Lehenengo Bordelera joan ziren eta gero Kanbora. Lagun batek eskaini zien hotelean bizi izan ziren aldi batean.

Esan ohi denez, urteak eta denbora omen dira zaurientzako sendabelarrik onena. Eta horrelaxe uste zuten Robles-Arangiztarrek ere. Baina usteak erdia ustela izaten du askotan. Nolanahi ere, orduko okerrak eta saminak ahaztu eta alai eta gozo ezagutu izan dugu beti artista-familia handi eta ugaritsu hau.

Gerra amaitu zenean, erasorik bortitzenak pasatu zirela-eta, berriz ere Bilbora itzultzea erabaki zuten 1949. urtean. Eta, pasiak pasa, ez zen suerte makala, Beskoitzeko baserri-giro hartan oso pozik eta ederki bizi baziren ere! Ahuntzak mendia maite, eta haiek bere sorlekua. Nola ahantziko zuten, bada, *Leku-eder* baserria derrigorrezko etxea zela, haurride batzuentzat behintzat?

Poliki-poliki eta txandaka etxealderako bideari heldu zioten horretarako abagunea izan

Estitxuren gurasoak eta familia.

zuten bezain laster. Bere bizitzako ametsik handienak gauzatu eta etorkizunean ere lan asko egin zezaketela pentsatuz itzuli ziren, noski. Baina, ez zuten galdu nahi izan Bigarren Mundu Gerra etorri zenean ondo kostata erosi eta berritu zuten (erdi erorita zegoen erosi zutenean-eta) Beskoitzeko baserri eder haren jabetasuna. Badaezpada ere! Nork zekien gaur edo bihar, berriz ere, zertara behartu zitezkeen?

Kontuak kontu, guraso eta seme-alaba denak batera ez baina taldeka itzuli ziren Bilbora,

Estitxu 1948.

bazterrak gehiegi nahastu eta aztoratzeke. Beldurrez heldu ziren berriz ere, bistan da. Eta Estitxu eta Ugutzi 1952. urterarte itxoitea tokatu zitzaaien Bilboko etxera biltzeko.

Nolanahi dela ere, bizimodu-aldaketa handi samarra zen hura denentzat, eta doi-doi 8 urte besterik ez zuen neskatoarentzat bereziki. Batetik bestera beti ihesi ohituta zeuden eta berriz ere erabaki gogorra hartu behar izan zuten. Toki ezaguna zen Bilbo, senide gehientzat. Baina gazteenak ere erraz moldatu omen ziren hiri handi honetako giro eta legeetara, gero aitortu ohi dutenez.

Estitxuk inoiz ez zuen ahaztu hain maite eta estimatua zuen bere benetakoi jaioterria, ez horixe! Familian edo lagunartean egiten zituen berriketaldietan nahiz bere abestietan jaioterria sarri aipatu eta goratzen zuen. 1970. urtean Donostiako *Herri Gogoa* disko-etxean egin eta argitara eman zuen disko txiki hura maitasun horren lekuko ona dela nago, besteak beste.

Estitxu 1949.

Estitxu kantari

Kantari hasi 1967. urteko abenduan hasi zen, 23 urte zituela, gutxi gorabehera. Lehenengo entsaio eta saioak familian eta lagunartean egin omen zituen gero kantari eta artista euskaldun izateko gai zela ondo probatzeko. Eta jarraian haurtzaroan mila aldiz amestu eta dastatutako bideetan zehar abiatu zen, plaza eta antzokietan jaialdiak emanez, Euskal Herrian nahiz atzerrietan barrena kantari. Eta inor gutxik uste zuen bezalako harrera eta arrakasta izan zituen. Aipamen eta kritika onberak egin zizkioten behintzat Bilboko egunkarietan, bereziki. Agerraldirik arrakastatsuenak ere hantxe egin zituen, hasi berritan, *Seis Estrellas* dantza-lekuan, Bilboko Kiroldetxean, Deustuko *Casa Vascan*, Santiago Apostoluaren aretoan, Coliseo Albain, etab. Eta lehenengo kantaldietako arrakasta horri esker, Bizkaia eta Gipuzkoako herri askotatik dei eta dei hasi zitzaizkion jai-antolatzailerak. Bihotz-barrenean zeraman iparraldeko herrietan ere jaialdi asko eman zuen 1967. urte zoriontsu hartan jendaurrera azaldu zenez geroztik.

Kritika eta laudorio onak izan zituela esan dut arestian. Horrelaxe izan zen, zinez. Baina zorion beterik inoiz ez izan eta boikot itsu eta interesaturik ere sufritu behar izan zuen behin baino gehiagotan. Bere pentsakeran oso independentea zen, noski. Eta inork «hau edo hori egin behar zenuke» aholku

1967: Estitxu jendaurrean kantari, lehenengoz.

errazik ematen bazion «ni, ni naiz» erantzun ohi zuen bizkor asko. Zer zen eta norantza joan nahi zuen ondotxo zekien eta bere nortasun eta askatasuna maite zituen, inolako duda-mударik gabe.

Baina gero ustekabeko makalaldi gogor batek mendea hartu zuen oso gazte eta bizitzako sasoirik onenean zegoela. Hain zuzen ere, *Zortzikoak* LPa grabatu zuen (1986) gero herriz herri programa bikain bat emateko aukera ona izango zela pentsatuta. Baina berehalaxe zorigaiztoa etorri zitzaion eta aldi baterako isildu behar izan zuen gaixoak. Jaialdiz jaialdi asko ibiltzen ohituta zegoen baina dena bertan behera utzi behar gorputzean nahiko indarrak ez-eta!

Haren gaixotasunaren berri jakin oso jende gutxi zekien azkenekarre. Bere familiak eta lagunak minenak bakarrik, hain zuzen. Ez baitzuen nahi gaixorik zela inork jakin zezan. Adinez eta bihotzez gazte izaki, berriro ere osasunarekin adiskidetzeko gogo eta itxaropena zuen. Horrexegatik-edo, jendaurrea ere gutxitan azaldu zen azkenengo dozenaldi bat urtean. Eta ezinbestean azaltzera behartzen zutenean aurpegi alai eta irribartsuz ikusiko zenuen beti. Baina gaizki zegoen, oso gaizki. Bere anaia Irkus-ek honela aitortu zidan oraindik orain: «Inork ez daki gure arreba zenbat sufritu zuen azkenengo urteetan. Eta bakarrik, inoren bisitarik gabe sufritu nahi izan zuen poz eta atsegina lagunekin erdiba-

natzea gustatzen bazitzaion ere. Kimio mada-rikatuarekin erreta, jateko eta inorekin hitz egiteko gogorik gabe egoten zen. Errukia ematen zuen, gaixoak!»

Baina berak ez zuen sinestu nahi hain gaizki zegoenik. Nola, bada? Eta etsipenari amore emateke beti aurrera egin nahi zuen, nola edo hala. Gaixotasun bortitzari hortzak erakutsi eta bere buruari oraindik ere gai zela sinistaz nahi zion, azkenekarre. Isilaldi luze haren ondoren berriz ere kantari ikusi genuen Irungo Amaia antzokian, 1993. urte hasi berrian. Nola edo hala, jaialdi huraxe eman nahi zien bere jarraitzaileei, Bidasoaren inguruan. Eta gutizia hori betetzen lagundu zioten Maria Jesus Arbelaiz eta beste lagunak, Irungo Herriko etxeko kultura sailaren babesarekin.

Saio bikaina eman zuen berriz ere bazetorrela adierazi nahirik. Eta amaieran, «laster artio, Euskal Herria!» esanez agurtu zen. Baina ez zen lehengo eta betiko *Estitxu* han bildu zirenek ondo ikusi ahal izan zutenek. Bere ezintasuna eta ahulezia disimulatu nahi zituen kantaldi hartan eta betiko ahots gozo eta liluragarriarekin abesten saiatu zen. Eta azkenean «laster artio!» agindu zigun. Bai, baina herio gaiztoak aurea hartu zion entzuleei han emandako hitza betetzeko aukera dena bertan behera moztaraziz. Handik laster, 1993ko otsailaren 24. egunean, hil zen.

Orain bere aurretik joan ziren senide Kolobika, Garbiñe eta Maitanerekin *lauko*

berri eta bikainen batean ariko da kantari, agian.

Euskal poeta zaharraren testamentu-kanta labur eta argi hura behin baino gehiagotan entzun nion, berea balitz bezalaxe:

Kantu frango
utziko diotet munduian
kantuz has ditezen
nitaz oroitzian.

Hutsarte handia utzi zuen *Beskoitzeko urretxindorrak* kantazale askoren bihotzetan, eta bere lagunen artean, bereziki. Eta hor ditugu dozena bat disko ere: *Euskaldun Makila, Congratulations, Beskoitze, Bakarrik, Agur Maria, Goazen ikastolarat, Mendian, Zirikan, Gurasoeri, Zortzikoak, Estitxu* eta abar.

Estitxuren gurasoak

Manu Robles-Arangiz, Estitxuren aita, Bilbon jaio zen 1894ko abuztuaren 26an, eta Beskoitzen hil 1982ko urtarrilaren 28an, 88 urterekin.

Itsas-gizonen familiako semea izaki Nautika ikasketak egitera behartu zuten gaztetan. Baina ez zen ofizio horren zale, inolaz ere. Sindikalgintza eta politika-bideetan murgildu zen berehala, buru-bihotz, orduko Euskal Herrian zeregin asko zegoela ikusten zuelako. Nahita edo uste baino azkarrago, agian, geroz eta ur handiagotan murgil egin beharra egokitu zitzaion. Eta bere bizitza eta familiarena erabat baldintzatu zuen orduko aukerak.

Laburbiltzeko, 1908. urtean EAJ-PNV alderdian afiliatu zen eta lanari gogotik heldu zion

Estitxuren gurasoak (1963)
«Zuek ereindako haziak eman ditu bere fruituak» (Estitxu: Gurasoeri).

alderdiaren barru-barrutik. Handik urte gutxira, 1911n, *ELA-STV* Euskal Herriko langile-riaren sindikatua sortu zuten, bera eta beste zenbaitzuk, elkar-lanean. Euskal politika eta hemengo sindikalgintza biak nahastu eta batu nahi izan zituzten, beraz. Ondoren gau eta egun egiten ziharduten lanaren mezua jendar-tera ondo zabaltzearen garrantziaz ohartuta *Euzkadi* egunkarian idazten hasi zen, eta urte-etan zehar jarraitu zuen. Bide batez *Euzko Langile* zeritzan astekariaren zuzendari izen-datu zuten. Bistan denez, langile aspertezina zen eta eman handikoa baina eskuak bete lan izan zuen.

Argentinara alde egin behar izan zuen, 1924an, Primo de Riveraren diktaduraren kontra idazlan asko eta gogorrak argitara eman zituela-eta ondoren zebilzkiolako. «Badaezpada ere aldegiten badu hobe bere ondoren dabilta eta» abisu eman omen zion familiako lagunen batek.

Estitxu bere baserrian.

Euskal Herritik alde egin eta Buenos Airesko hiri handiraino heldu zenean hango portuan hasi zen itsasontziak bete eta hustu-lan gogor-ak egiteko, biziko bazen zerbait egin behar-eta. Ez zegoen beste aukera hoberik eskura eman zioten lanari heltzea baino, hasieran behintzat.

Ez zen geldi egoteko gizona, ez horixe. Eta *La Razón* egunkarian idazten hasteko aukera eman zioten bere lagunak. Esaten dutenez, baita eroso asko bizitzeko behin-betiko lanbi-de bat ere, berak nahi bazuen. Baina urteak aurrera egin ahala bere herriak eta, batez ere, familiak gogotik tira egiten eta hango aukera ederrak alde batera utzi eta Tarbes-era itzul-tzea erabaki zuen bere emazte Luisaren eta seme-alaben ondora. Han ere kazetaritza-lanetan hasi zen *Le Sillon* egunkarian egunero idatziz. Eta aleman buru gorrien kontrako erresistentzian ere gogotik saiatu zen Bigar-ren Mundu-Gerra garaian eta hura amaitu zenean.

Ordurarte zeraman bizimodu zail eta korapi-lotsuarekin erabat nekatu eta gogait eginda zegoela-eta, berriz ere Bilbora itzultzea era-baki zuen, 1927an, bere emazte eta seme-alabekin lasai bizitzeko irrikaz, eta bere afi-zioak landu eta gozatzen hasteko egarritz, bide batez. Antzerkia maite zuen, idaztea gusta-tzen zitzaion eta irakurtzea ere. Historia, musika, euskal dantzak, artederrak... Politika eta langile-arazoak aldi batean pittin bat bada

ere baztertu eta bere buruan eta bihotzean zerman familiatz gozatu nahi zuen, bete-betean. Nork ukatu behar zion horretarako zuen eskubiderik? Eta ez zen aukera txarra baldin eta bizimodu patxadatsu horretan irauteko ahalmenik bazuen behintzat. Inoiz ez berandu ordurarteko gabezia asko kitatzeko.

Baina, bai zera! Nola etsi ordea sindikalgintza eta politika-arazoetan sartu gabe? Berririo ere bere alderdiak lanera dei egin ziola eta han korapilatu zen, bihotza betean. Hasteko, 1929an ELA-k Eibarren egin zuen Batzarrean parte hartu zuen. Eta gero, 1931n Gortetarako diputatu hautatu zuten Bilboko hautetsbarrutitik. Hurrena, 1933-1936an, berriz ere diputatu hautatu zuten EAJ/PNV alderdian izenean. Eta bide batez, politika-lanak nahiko ez balira ere, sindikalgintza sailari esku eman eta apirilaren 29-30 eta maiatzaren lehenengoan Gasteiz-en egin zen ELA/STVren II. Batzarrean mahaiburuko izatera behartu zuten. Eta kate hurren-hurrengo maila etorri zen gero: sindikatuko zuzendari hautatu zuten.

Franco jeneralaren altxamenduak Bilbon harrapatu zuen eta, berriz ere, familia hartu, etxea eta gainerako denak utzi eta erbestera hanka egin behar izan zuen. Alabaina, atzerrian etsi ezin luzaroan eta, frankismoaren kontrako borrokan barru-barrutik erasotzea hobe zela-eta, berririo Euskal Herrira etortzea erabaki zuen.

Hegoaldean ez zegoen berriketarik ordea, eta 1953. urtean preso hartu zuten eta Martuteneko espetxean sartu. Ez zioten nolanahiko zigorra ezarri, behingoz eskarmenta zedin-edo: 300.000 pezetako isuna eta 25 urte handiko kartzela, alajaina! Francoren kontra nazioarteko presioari esker, berehala libre utzi zuten ordea.

Azkenik, 1960. urtean berriz ere Beskoitzeko baserri atsegin eta baketsura erretiratzea erabaki zuen bizi zen arte. Eta ELA/STV langile sindikatuarekin harreman bizian jarraitu zuen, azkenengo momenturarte.

Luisa Bernaola Salzedo, *Estitxuren* ama, ere Bilbon jaio zen. Gurasoak Arratiakoak zituen, eta hitz egin ere haiengandik ikasitako Arratialeko euskara ederra hitz egiten zuen. Horrelaxe erakutsi zien seme-alabei ere, gero lapurterarekin ondo nahastuta erabil zezaten. Orduko eragina ondo nabarmen dute gaur egun ere Robles-Arangiztarrek.

Bere seme-alaba zaharrenak Begoñako auzoan isil-misilka antolatuta zegoen ikastola batera bidali zituzten, Bilbon bizi ziren arte. Arrisku handiko erabakia zen, baina etxean eta kalean euskaraz hezi nahi zituzten, ume-umetatik.

Diotenez, bigarren aldiz erbestera alde egin behar-eta, familia osoarekin Mexikora joateko gastuak ordaintzeko dirua eskaini omen zien errepublikako gobernuak, irtenbide egoki bat

eman nahirik-edo. Baina berak «gure seme-alabak Mexikora eramaten baditugu, gaur edo bihar abertzale ez baina mexikano izango dira bai, eta hemen moldatuko gera!» esan omen zuen. Bere sustraiak ondo gorde nahi zituen eta haurtzaroan berak Bilboko kaleetan galdu zuen euskara eta maite zuen aberria, guztiz idealizatuta zeukan aberri maite hura, bete-betean txertatu nahi zituen bere seme-alabengan, kosta ahala kosta.

Bere seme Ugutzi entzun eta jasoak dira aita-men nortasuna eta izateko moduari buruzko

hitz hauek: «Odol bero eta buru hotzeko gizona zen gure aita. Momentu zailetan, hazi egiten zen. Gauzak zenbat eta okerrago eta bera indartsuago. Familiko gizona zen, oso. Gure ama berriz, aaa! altzairu fina zen gure ama. Borrokaria eta bihotz haundikoa. Emakume argia, aitari eta familiari, eta behar zuen edonori laguntzeko beti prest zegoena. Zenbati lagundu ote zien Bidasoako muga iragaten, esate baterako... Karabinero baten emaztea izan omen zuen bere lagunik onena mugalaritza lanetarako...»

«La familia Trap de Bilbao»

ahi zutena egin zezatela eta nahi zuten taldeko izateko askatasuna eman zieten seme-alabei. Baina baldintza zehatz batekin: «gure etxean ezinbestekoa zen abertzale, euskaldun eta zintzo izatea» diote. Guraso haien agindua horixe zen, batez ere. Euskal musika, hemengo dantzak, literatura, artederrak, historia maita zitzen erakusten saiatu ziren haienean. Eta horri esker-edo zerbaitekoak izan dira senide guztiak ere, bistan denez.

Halakoxe mobida bizi eta ederra sortu zen, 1957-1958 urteetan, Bilbo aldean euskararen eta euskal musikaren alde-

Arriaga (Bilbo) 1958. «La Familia Trap de Bilbao». Estitzuren neba-arreba Irkus–Gizane–Iker–Garbiñe–Alatz–Maitane–Ugutx–Edurne.

ko kontzientzia suspertu nahi zuen lagun talde baten ahaleginari esker. Txistularien emanaldiak urtero antolatzen hasi ziren, Otxoteentzako sariketak, idaz-lehiaketak, etab. Jaialdi horiek antolatu itsuen elkarteari, zirku zaleen elkarteari, gormutuen elkarteari, edota beharrean zegoen familiaren bati laguntzeko helburuz antolatzen zituzten. Gabon eguna, Eguberri jaiak eta Erregeenak bezalako egunak ondo etortzen ziren horretarako. Izan ere oztopoak gainditzeko modu

bakarra horrelaxeko aitzakiak izaten ziren garai hartan gaur askori xeblebre samarra irudiko bazaio ere.

Estitxu artean neska koskorra zen, baina haren zortzi neba-arrebak dantzan eta kantari zebiltzan Bilbo eta iparraldeko jaialdietan. Neska eta mutil, zortzi lagunek talde bikaina egin ohi zuten kantari, dantzari, txistulari, antzeslari. Artista hutsak ziren eta jendaurrean agertzeko guztiz trebe. Ez zuten beste inoren beharrik programa egoki eta bete-betea egiteko. Launako bi talde egiteko ere gai ziren, noski. Batetik, Edurne, Garbiñe, Gizane eta Maitane musika-gaietan ondo hezita zeuden, eta *Ainarak* laukoa moldatu zuten. Kantatu eta dantzatu ere ondo egiten zuten. Bai horixe!

Eta bestalde, *Soroak* lauokoari buruz ere gauza berdintsua esan beharko dugu. Alatz, Irkus,

Bilbo: Akarregi, Soroababala anaiak, Koldo, «Pimpe», Alatz, Agurtza, Ugutz, Garbiñe, Gizane, Iker, Edurne, Maitane eta Irkus Robles-Arangiz.

Iker eta Ugutz maila handiko edozein jaialdi-tarako gai izan ziren, bakar-bakarrik.

Garai batean Koldo anaiak laguntzen omen zien dantzan eta abesten ikasi eta trebatzen. Eta agerraldi bat baino gehiago egin zuten, hego eta iparraldeko herrietan anaia gidari zutela. Baina hura 21 urterekin hil zen eta gero taldeko maisutzaren ardura aita zahar-rak beregain hartu omen zuen. Bai ondo bete ere, itxura denez. Ilunabarretan seme-alaba denak bildu eta banaka eta taldeka etsaminatzen omen zituen gero jendaurrean azaltzeko gai ziren ala ez erabakitzeko.

La Familia Trap filme famatua 1958an aurkeztu zuten Bilbon eta sekulako arrakasta izan zuen. Hori zela bide, 1959ko otsailaren 12ko *Gran Vía* aldizkarian A. Amestoy kazetariak egindako idatzi luze batean irakur daitekeenez, *La Familia Trap de Bilbao* izengoitia jarri zieten Robles-Arangiztarrei. Ez dakit deitura horrek grazia haundia egin ote zien, izan ere «haiek zazpi bakarrik dira eta gu, zortzi» esaten zuten.

Orduko jaialdirik gehienak, eta onenak ere, Bilbon eta iparraldean eman zituzten, noski. Eta beti dohainik kantatzen/dantzatzen zuten, eta zerbaiten alde, ohitura zenez. Inoiz edo behin Euskal Herritik kanpora ere joan ziren eta jende handiarekin programatu zituzten gainera, orduko kronikek esaten dutenez. Behin batean, André Dassary Pariseko *Chansonier* famatuarekin kantatu zuten

Frantziako hiriburuan bertan. Baita Luis Mariano irundarrarekin ere beste batean. Ez dago gaizki.

Alabaina, beti gertatzen den bezala, momenturik gozoenean eta lanean ondo baino hobeki ari zirelarik, 1960. urtea etorri zen eta gauzak okertu ziren hegoaldean. Eta familiako norbaitzuk ihesi joan behar izan zuten berriz ere. Bilbo utzi eta Beskoitzera bildu ziren, «badaezpada ere!» han zeukaten baserrira. Haien lan asko eta, batez ere, hegoaldeko jaialdiak horrela zapuztu ziren aldi baterako. Gero iparraldean bakarrik elkartzen ziren, ezinbestean.

Ordurarte egin zuten lanaren lekukotasuna erabat galdu ez zedin, 1961an disko txiki bat argitara eman zuen Soroak lauhoak, Simun Haranek Baionako Euskal Museoan egindako

grabazioa erabiliz. Inork aipatu ez badu ere, *euskal kantagintza berriaren* lehenengo urratsa disko huraxe izan zela esango nuke. Michel Labeguerie jaunak berak ere horrelaxe aitortu zuen nik baino lehen. *Ainarak* lauhoak ez zuen ezer grabatu, nik dakidalarik behintzat, eta pena da maila handiko lauhoak zen-eta.

Nahi zutena izan zitezela, bai, baina beti euskaldun eta abertzale izateko agindua hartu zuten gurasoengandik. Eta agindu hori ondo bete dutela nago. Ez da izan politikari nabarmenik haien artean, baina artista handiak bai.

Aipamen hauez guztiez gainera beste meritu artistikorik ere gogoratu beharko genuke, noski, Robles-Arangiztarak gogoratzean. Baina bego horretan gaingiroki egindako kontaketa, gainerakoa *Estitxuri* dagokio-eta, Robles-Arangiz familiako uzkurumeari, alegia.

Donibane Garazi 1945. Mitchel Labeguerie eta Robles-Arangiz ahizpak.

Gizane eta Estitxu kantari.

Zer ikusi hura ikasi

«Zer ikusi hura ikasi» ohi duela umeak dio esaera zaharrak. Eta horrela gertatu *Estitxuri* ere. Haurtzaroko oroitzarre eder asko eta senitartean ikusi, ikasi eta bizi izan zuen giroak arrasto bizia utzi zioten bere bizitzan zehar.

Zer ikusi hura ikasi zuen Estitxuk, beti.

Berak askotan esan ohi zuenez, oso haurra zela «bere haurride zaharragoak abesten, dantzan, antzerkia egiten, ipuin eta txiste kontaktetan ikusten nituen etxean. Beti jendaurreko zirkua prestatzen ari ziren».

Familia handi eta ederra zen Robles-Arangiztarrena, bai horixe! Mutiko eta neskato, hamaika neba-arreba ekarri zituzten mundura. Eta horietan uzkurumea edo guastatia *Estitxu* zen. Alabaina, inoiz ez zitzaion egokitu etxeko guastatiaren maina eta igurtzi gozo berezirik. Hiru-lau mutilen ondoren jaiotako neskatoa izaki, mari-mutiko izatera behartzen zuten anaiek. Inoiz aitortu izan dutenez, «gure artean olgetan genbiltzelarik, nahiz etxeko zereginetan ere, mutiko bat bezala tratatzen genuen gure arreba ttikia. Inoiz ez ginuen pentsatu gu mutiko eta hura neskato zenik». Bere aurretik edo ondoren adin beretsuko ahizparen bat izan balu ere... Pena hori zuela esaten zuen berak. Baina gauzak horrelaxe etorri ziren eta, kitto! Eskerrak, hala ere, gero iloba Naia etorri zitzaion, eta harekin batera pozik abestu ohi zuen etxean eta, inoiz, jendaurrean ere.

Euskara beti maite zuten familia hartan uzkurumea ere oso euskaltzalea izan zen, nahiz eta euskaraz eta zerbait erdaraz ere abestu behar izan zuen inoiz, Euskal Herritik kanpora joaten zenean. Inork haren euskaltzaletasunaren lekukorik behar balu, honatx askotan kantatu ohi zuen bere aitormen bat:

Mintzaira mota asko
badut ikasirik
euskera ere
inon ez du parerik
Ene bihotzak
ez du nahi atxiki
beste mintzairarik

Ez zen oso erraza frankismoaren garaian eta ondorengo urte haietan artista euskaldun izatea. Horregatik, eguneroko entsaioak etxean egin behar izaten zituzten Robles-Arangiztarrek, edo lagunaren batek utzitako toki erdi-ezkutuetan. Eta «gure arreba ttikia adi egoten zen, guri so, nebarrek etxean egiten ginuen dena ikusi, entzun eta hausnartzaren» esaten dute senideek. Euskal abestiak, antzerkia eta hemengo dantzaren xarma, eta etxean egunero ikusten zuen zirku-giroa ere ondo iruntsi eta ikasi zituen hark. Eta non izan zezakeen eskola-maisu hoberik? Huraxe zen neskatoaren unibertsitate onena. Eta aukera horretaz ondo baliatzen jakin zuen, ezbaierik gabe.

«Giro horretan hezi nintzen ni eta odolak horrexetara bultzatzen ninduelako, oso garbi nuen zer egin behar nuen: artista izango nintzen, abeslari, gitarra baten laguntasunarekin plaza eta antzokietan abesteko» aitortu zidan 69ko urtezaharretan egindako elkarrizketa batean.

Bihotz handiko neska zen, sinpatiaz betea, komunikatzaile ona, eztarri ederraren jabe,

1967 urtea. Estitxuren lehenengo plazak.

eta kantatzeko modu berezi eta harrigarria, irribarre zabala eta lagunarterako aparta. Kezka eta zalantza gogorrak ere izan zituen, noski, bere artista-bizitzaren maldan gora hasi zenean. Izan ere, garai hartan oztopo asko zegoen plazan eta antzokietan euskaraz kantatzeko. Zentsurak zorrotz funtzionatzen zuen eta isun gogorrak ere izaten ziren, aldian behin. Zailtasun gehiegi halako biderik har zezakeen edonorentzat. Baina horiez gainera, lehenago aipatu ditugun boikotek min ematen zioten neskari. Adibidez, gogoan dut 1979. urteko hauteskunde kanpaina Gernikako Estatutuaren alde abesti bat egin eta nola kantatu zuen, botoa emateko bere bizitzan lehenengoz izango zuen aukeraz liluraturik. Edo

Estitxu «Seis Estrellas» dantza lekuan (Bilbo 1967).

geroxeago Bilboko Udalak antolatu eta nor-baitzuk boikoteatu nahi izan zuten jaialdi batean kantatu zuenekoa. Baita jaialdi hura osatu eta borobiltzeko artean hegoaldean ezagutzen ez zen Erramun Martikorena ekarri zuenekoa ere. Eta zenbait jai-antolatzailek ez zioten barkatu hori. Penatxo zuen berak.

Alaia eta bihotz oneko neska zen, nortasun handikoa. Euskal Herria eta bere buruarekiko beti zintzo eta leial izan nahi zuena. Horixe zen bere xedea. Eta nahigabe asko ekarri zion leialtasun eta bere buruaren askatasunaren aldeko erabaki horrek. Baina, kontuak kontu, gustuko tokian aldatz-gorarik ez harentzat.

Lehenengo plazak

Orduko erraztasun-ezak eta nola-hala euskal kantagintza eguneratu behar zen usteak hamaikatxo presakako lanetara bultzarazi zuen belaunaldi hura. Denok lan guztietan saiatzen ziren/ginen, sakontze eta espezializatzeko handien kezka eta larriminak gero gero kotan edo besterentzat utziz. Asko berariazko bide eta kanta moldearen bila saiatu zen, nork bere estiloa finkatu eta landuz. Horixe da Estitxuren merituetako bat, nire irudiz.

Ez dok amairu indartsu zebilen 1968an, herriz herri, euskal kantagintza berriaren bideetan zehar. Eta talde horrengana hurbiltzen saiatu

zen euskaraz kantatzen ari zen asko, euskal kantagintza berriaren baratze zabalean beste aukerarik ere bazela ahaztuta, edota babes bila, onenean. Baina *Estitxuk* bereari eutsi zion, bere onerako edo kalterako. Batere konplexurik gabe eta bere kontura saiatzea zilegi zela sinesturik jarraitu zuen. Hamaika aldiz hitz egin genuen elkarrekin urte haietako lanbide, giro eta oztopoei buruz. Inoiz ez nuen ikusi bakardadean etsita. Berak erabaki eta aukeratutako bideetan zebilen eta ez zuen atzera egin nahi. Zertarako, gero?

Jendaurrean eman zuen lehenengo jaialdia Bilboko Santiago Apostoluaren aretoan izan zen, 1967ko Gabon egunean. Kantaldia goizeko 11:30etan hasi zen, aditzera emanda zegoen bezalaxe. Euskal abesti-giroa bizkortzen hasita zegoen Bilbo aldean, orduko kronikariak zioenez: «Gipuzkoan euskal abesti barria eta kanpokoak euskeratuta abestutea asko zabaltu da. Bizkaian orainarte ez da olan izan, baina apurka-apurka asi dira emen ere abeslari gazteak» (X. Gereño. Z. *Argia* 1967).

Santiago Apostoluko jaialdiak sekulako oihartzuna izan zuen Bilboko zenbait egunkari eta irratitan. Eta jendetza ikusgarria bildu zen jaialdi hartan. Programa ere halakoxea zen: Ondarroako *Argoitia* nebarreba trebeak,

Daikiris orkestra (eztabaida gogorra sortu zuen honek, inolaz ere!), Irungo *Sara Soto* (lehenengo aldiz abestu bide zuen euskaraz), *Natxo de Felipe* (Valladolid-en medikuntza ikasten ari zen), *Deustuko Unibertsitateko injinaritza saileko gazte taldea* (Jon Gangoiti, Fernando Bravo eta Josu Gangoiti), eta *Estitxu*, hain zuzen ere.

Jaialdi ondorengo kronikan hala zioen Xabier Gereñok: «Nor da *Estitxu* au? Entzun ete dau iñork abestuten? Bere etxetik kanpora, iñork bez. Eta orain, beste galdera bat: Entzun dozue iñork Santiago Apostol teatroan Estitxuri egin yakozan txaloen antzekorik iñoiz? Estitxuren izena, laster, Euskal Erri guztian ezaguna izango da» (X. Gereño, Z. *Argia*, 1968ko urtarrila).

Bilbo, Eibar, Maule... Hasiara bikaina izan zuen Estitxuk.

Sariak

stixuren ibilaldi artistikoa horrelakoxe giroan hasi zen, bada, Bilbo aldeko euskal kanta zaleen aurrean. Eta gero, orduko arrakastaren ostean, garrantzi handiko beste bi-hiru sari ere irabazi zituen 1968. urtean, hala nola:

1) Bilboko *Lyons Club Internationals* taldeak eta Radio Bilbaok antolatuta *Seis Estrellas* dantza tokian egindako *Música Joven* lehiaketako lehen saria irabazi zuen. Berebiziko bultzada eman zion horrek Bilbon eta inguruetan egiten ziren jaialdietan muturra sartzeko.

2) Eibarko San Juan jaietan *Radio Juventud*-ek antolatu zuen *Primer Premio de intérpretes de la canción en*

...eta sari asko irabazi zuen han-hor-hemen.

euskera - *Gran Premio Eibar* lehiaketan barkarkako lehen saria irabazi zuen berriro. Bigarrena Maite Idirinentzat izan zen. Eta sari berezia eman zioten Jose Luis Chocarrori.

Taldeakako lehen saria Pasaiaiko *Oskarbi* taldeak –lau mutil eta hiru neska– irabazi zuen. Eta bigarrena, Bergarako *Ameslariak* taldeari eman zioten.

Juan Antonio Letamendiak idatzitako kronikan irakur daitekeenez, «Koliseo aretoan

jendea ixildu da. Altabozetatik mahikoen erabakia entzuten da: bakarkako interpretetan Estitxu lehenengo! Halaxe espero genduan gehienok» (Z. Argia 1968-10-07).

3) Xuberoako Maulen egin zen lehiaketa bateko lehen saria ere irabazi zuen 1968. urteko altxorra osatu eta burutzeko.

Hasiera hoberik izan ote zezakeen kantari gazte batek? Eta halako fama eta entzutearen ostean, ate guztiak zabaldu zituen jaialdietarako, diskoak grabatzeko, elkarrizketa eta aipamenak egiteko.

Egia esan Bizkaia, Gipuzkoa eta iparraldeko jaialdi askotan programatu zuten handik aurrera. Eta jende asko erakartzen zuen. Beti, edo gehienetan, dohainik eta musutruk abestu behar izaten zuen, noski, baina Estitxuren ametsik gozoenak loretan ziren, alajaina!

Bi disko ttiki argitara eman zituen 1968 urte hondarrean, eta Juan Manuel Ares-ek Bilbon egin ohi zuen euskal abestien Hit Parade zerrendan bere izena azaltzen hasi zen behin eta berriz. Ez zegoen gaizki.

Kritika ona eta laudorioak Estitxurentzat egunkarietan.

Estitxu Hit Parade eta zerrenda guztietan.

Venezuela eta Mexikora

Zita Bilboko Gredos kafetegian izan zen, 1968ko abenduan. *Euskal Etxeak* gonbidatuta, lehenengo Venezuelara eta gero Mexikora zihoala eta hari agur egitera gonbidatu gintuzten. Eta hantxe elkartu bere senitarteko asko, adiskide minak, Bilboko prentsa, irrati eta telebistako zenbait ordezkari, *Cinsa* disko-etxeko ordezkariak, herrietako jai-batzorde-takoak etab.

Bere omenez eta agur egiteko prestatu zuten bilera hura erdi isilka egin nahi omen zuten antolatzaileek, gero esan zutenez. Baina jende askok jakin zuten nonbait, 1968ko urteak horrelakoxe amaia merezi-eta. *Gredos*-en ez zen toki soberarik izan. Denak sartu nahi eta jendea larri.

Nolanahi ere gau hartako festa atsegin eta gozoa izan zen. Besteak beste, Abrako lehenengo Jaialdiaren zilarrezko domina eman zioten *Estitxuri Atxa* eta Elorriaga jaunek.

Han bildutako adiskide guztiei eskerrak eman nahita, garai hartan sarri kantatu ohi zituen abestiekin sorta bat egin eta eskaini zuen. Eta kanta horietako batzutan bere ahizpak laguntzaile izan zituen garai bateko *Familia Trap de Bilbao* hura gogora ekarriz-edo. Eta azkenean, brindisa egin eta Ameriketako joan-etorrian mila zorion izan zezala opaz, agur! esan genion, aldi baterako.

Lehenengo txangoa Caracas-en eta ingurumarian egin zuen; eta hurrena, Mexikon.

Bietan ere jaialdi asko emateko aukera izan zuen, euskaraz nahiz gazteleraz abestuz, hango entzuleek horrelaxe eskatzen-eta. Jendaurreko jaialdiak garrantzitsuak izan ziren baina, batez ere, telebistan, irradian eta prentsan Euskal Herrian ez bezalako aukera izan zuela esan ohi zuen. Eta aipamen oparoak egin zizkioten kritikoek.

Meritu bikoitza zeraman eskuartean: batetik, gurasoen enbaxadore eta mandatari zen, noski; eta bestetik, oso ondo abesten omen zuen hango zenbait kronikarik idatzi zuenez. Urruti hartako entzule asko ahoa bete hortz uzten omen zuen. Eta bera pozik halako harrera ona ikusita.

Kanpotik zihoakeen edozein kantarirentzat oso gauza zaila bazen ere, Venezuelako hedabide handi batean egiten zen *Hit Parade* zerrendan aurreko punta-puntan kokatzea lortu zuen. Bere *Zeru garbian* abestia askotan agertu zen zerrenda haietan. Bestalde, *Canal 8* telebistan behin baino gehiagotan kantatzeko aukera ere izan zuen.

Zentsura eta debekuak ere izan zituen.

Disko handi bat egin zuen Venezuelako txangoan *Una voz increíble* izenez, Arnaldo Neli-ren ardurapean. Berak prestaturik zituen 10 abesti eta beretzat espreski egin zioten *Tonadilla campesina* zeritzon kanta grabatu zituen disko hartarako. Gero, 1970ean, LP hura Espainian argitaratu eman zuen *Movie Play* diskoetxeak, baina beretzat egindako kanta hori zerrendatik kendu zuten, zentsura-beldurrez edo.

Hilabete baterako joan zen Ameriketako lurraldeetara. Baina hori aski ez konprometzu guztiak ondo betetzeko eta txangoa luzatu behar izan zuen. Gero ere ez zeukan bertan behariko esperientzia eder hura. Ahoa betean aipatzen zuen.

Justizia egiteko garaia

Garairik zailenetan batere beldur eta konplexurik gabe kantatu zuen nonahiko plaza eta antzokietan. Eta kosta ahala kosta, bere estilo eta kantatzeko moldeak leialtasun handiz zaindu zituen. Horrela jokatu zuen lanerako batere indarrik izan zuen arte. Eta orain berarekin zordun gara.

Ameriketako lurraldean egin zioten harrera onak bezalaxe herriz herri izan arrakastak ere pozaldi asko eman zion, noski. Baina frankismo-garairik petralenetan bizi eta kantatzea egokitu zitzaion eta asko sufritu behar izan zuen. Besteak beste, Manu Robles-Arangiz

Iloba Naia, anaia Ugutz eta Estitxu.

alaba izatea nahiko zen *Delegación de Información y Turismo* moko edozein sasi-mandatari eta alkahuetek hegoak moztu eta «Artistas no recomendados» zerrendara pasa zezaten aurrerantzerako oztopo eta zailtasunak gehituz, lehenaz gainera; edota bat-batean hemengo jaialdi-zerrenda guztietatik kanpora gelditzeko. Halako pekatuak egiteko gauza hutsa behar zen garai hartan.

Gaur egun ulergaitza den giro hura esplikatzen hasi eta nola kontatu orain inori Donostiako Andia kaleko 3. solairuko leihatilan, edo Bilboko Gran Viako 17an eman ohi zituzten arrazoi sendo eta bitxiak? Zerbait falta zen beti eta, onenean ere, «bihar ekarri» agintzen zuten azkenean.

1970eko martxoaren 8an. Bilboko Coliseo Albia aretoan Donostiako *Easo* taldearen omenez eta Bizkaiko Gor-mutuen elkar-

Leku-ederren denak kantari.

tearen alde jaialdia antolatu zuten. Eta besteak beste, *Estitxu* ere eraman nahi zuten antolatzaileek jaialdia borobiltzeko. Bera pozik zegoen, bai horixe! Baina eguna heldu, eta kantatu ezin:

... teniendo en cuenta el humanitario fin del espectáculo se concede autorización para la celebración del referido festival, con las prevenciones siguientes:

1) deberá ser excluida del festival la cantante Estitxu (sic)

2) se hará responsable del desarrollo normal del festival el peticionario...

TVE-k larunbat arratsetan eman ohi zuten Noches de Sábado teleaierako saio luze eta ederra grabatu zion beste behin, eta bera ilusioz bete zen. Gero emankizunaren propaganda egin zuten egunerokoetan, eguna eta ordua handikiro adieraziz. Baina saioa atzera bota zuten zena omen zelako. Inoiz ez zuten eman beste argibiderik. Nori eta zertarako eman, berak jaun eta jabe izaki?

Baina beste etsairik ere bazuen, noski. Eta beste inork baino min gehiago ematen zioten inguruko etsai horiek. Hemengo jai-antolatzaille askok erraz samar baztertu zuten (hura eta beste) ez dakit zer kontatu omen ziotelako, edo ez dakit hura zer omen zelako. Aipatzen hasi eta bat baino gehiagoren izenak salatu daitezke baina hobe isiltzea joandako urak ez du erabiltzen errotarik-eta.

Bere iloba Naiarekin pozik abesten zuen Estitxuk (1986).

Harremanetan oso gozoa eta nortasun handiko emakumea zen, egiz. Eta nortasun horrek alde eta kontrako erreakzioak sortarazten zizkion sarritan. «Ni, ni naiz» esaten zuen hark eta hori ez zitzaion gustatzen askori.

Dena den, ez dut uste kendu adinbat eman genionik hari inoiz. Eta bere senideekin inoiz izandako solasaldietan ere gauza berdina entzun dut: «Gure arrebari ez zitzaion justiziarik egin. Ez zen ondo ulertu inoiz haren ahalegina. Eta ez zitzaion kendu adina eman. Hori ikusita

asko sufritzen zuen gaixoak, inork uste dezakeen baino gehiago».

Joanak joan, hari aitormen eta justizia apur bat egiteko aukera eman digu liburuxka honek. Baina 1968an Euskaldun Makila izenarekin argitara eman zuen disko ttiki hartatik hasi eta 1986 arte egin zituenak denak bildu eta berriz ere argitara ematea mereziko luke, bilduma eder bat osatuz. Batek baino gehiagok eskertuko genuke, noski.

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak liburuxka honen material grafikoa ondorengoei esker lortu du:

- *Ugutx Robles-Arangiz.*
- *Auñamendi.*
- *Radio Vitoria.*
- *Euskadi Irratia.*
- *Joxemari Iriondo.*

Zuzendaritza: Mikel Atxaga

Argitaraldia: I.a, 2001eko azaroa

Ale-kopurua: 2.325

© Euskal Autonomia Erkidegoko Administrazioa
Kultura Saila

Argitaratzailea: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia
Donostia-San Sebastián, I - 01010 Vitoria-Gasteiz

Argazkilaria: Joseba Olalde

Fotokonposizioa: E.P.S., S.L.
Beato Tomás de Zumárraga, 66 - 01009 Vitoria-Gasteiz

Inprimaketa: Gráficas Santamaría, S.A.
Bekolarra, 4 - 01010 Vitoria-Gasteiz

ISBN: 84-457-1712-X
84-457-1715-4

L.G.: VI-503/01

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística